

De Sovjeteconomie in een recessie?

Volgens de officiële statistieken groeit de Sovjeteconomie met een zeker, zij het niet spectaculair, percentage. Het bnp wordt verondersteld te zijn gestegen met 5% in 1988 en 3,5% in de eerste helft van dit jaar. Zoals bekend is de procedure van correctie voor prijsstijgingen en het bepalen van de reële groeivoeten, die in de officiële Sovjetstatistieken gebruikt wordt, niet voldoende. Gezien het feit dat de inflatie nu ongeveer 10% per jaar beloopt, is dit een ernstige tekortkoming. De leidende Sovjet criticus van de officiële macro-economische groeistatistieken is G. Chanin. Hij heeft geschat dat de Sovjeteconomie tijdens de tweede helft van vorig jaar begonnen is in te krimpen en dit jaar zal afnemen met 4-5%¹.

Als het waar is zou dit zeker een dramatische ontwikkeling zijn. Maar is het de waarheid? De beperkte gepubliceerde statistieken over de ontwikkeling in dit jaar geven inderdaad de indruk dat de economie op zijn best stagneert. Volgens het officiële rapport over de resultaten van de eerste helft van dit jaar² is het vrachtvervoer met 1% gedaald, het aantal afgebouwde huizen dat centraal gefinancierd is, daalde met 4%, de productie van kolen daalde met 2%, van olie met 3%, van staal met bijna 1% en van auto's met 9%. Speciaal de daling met 2% van het vrachtvervoer per spoor is erg belangrijk. Onder Sovjet omstandigheden zijn de totale productie en de hoeveelheid per spoor vervoerde vracht zeer nauw aan elkaar gerelateerd. Naast het halfjaarlijkse rapport over de vervulling van het plan is er nog meer versnipperde informatie die erop wijst dat afnemende productie nu een ernstig probleem is. Een aantal jaren lang zijn de suikertekorten een vervelend kenmerk geweest van het dagelijkse Sovjetleven. Dit werd officieel toegeschreven aan een verhoging van de vraag die veroorzaakt werd door het illegaal destilleren van wodka. Onlangs werd echter onthuld dat de belangrijkste oorzaak een vermindering van de productie was. In 1988 daalde de productie van suiker met 12%³.

Stijgende tekorten

Wat heeft deze mislukking van de officiële pogingen om acceleratie van

de groei (oeskorenje) te bereiken, veroorzaakt? Er lijken twee mogelijkheden te zijn. De ene is dat de stijging van de tekorten een negatief effect heeft gehad op de arbeidsproductiviteit. Stijgende tekorten hebben twee belangrijke effecten. Ten eerste verlagen ze de reële lonen. Collier heeft geschat dat de tekorten in de DDR in 1977 een verlaging van het reële loon van 13% veroorzaakt hebben⁴. Tekorten in de Sovjetunie zijn tegenwoordig (waar op veel plaatsen distributiesystemen bestaan voor eerste levensbehoeften) duidelijk veel erger dan in de DDR in de jaren zeventig, dus het is te verwachten dat het cijfer nog veel hoger is dan 13%. Volgens de toespraak van de bekende econoom Sjmeljov in het Congres van Volksafgevaardigden in Moskou in juni bedraagt het ongeveer een derde⁵. Dit cijfer klinkt plausibel in het licht van de schattingen van Collier, hoewel het niet zeker is of het gebaseerd was op serieuze berekeningen of op een gissing. Omdat tekorten altijd hebben bestaan in de Sovjetunie, zou het ontbreken zijn het totaal van dit verlies aan potentieel reëel inkomen toe te schrijven aan perestrojka. Desalniettemin is het duidelijk, omdat de tekorten tijdens perestrojka zijn toegenomen, dat een deel van deze daling van de reële inkomens onlangs heeft plaats gevonden. Ten tweede maken de tekorten het dagelijks leven veel zwaarder. De tijd die besteed had kunnen worden aan huiselijke of vrije-tijdsactiviteiten moet nu gewijd worden aan het proberen schaarse producten te be-

1. *Novoje Vremia*, nr. 30, 1989.

2. *Pravda*, 29 juli 1989.

3. Potsjemoe nje chvataet sachara?, *Pravda*, 12 augustus 1989. In een discussie in Den Haag op 26 september, georganiseerd door de FEM-executive club en het Nederlands Gesprek Centrum, heeft de bekende Sovjeteconoom Aganbegyan ontkend dat de Sovjeteconomie zich in een recessie bevindt. Volgens hem wordt de situatie wat betreft de totale output gekenmerkt door stagnatie of lage groei. Hij heeft de werkelijke groei geschat op 0-1%. Hij zei ook dat de situatie erger is dan een recessie omdat de Sovjeteconomie zich momenteel in een crisis bevindt (bedoeld wordt de crisis op de markt voor consumptiegoederen en het tekort op de staatsbegroting).

4. I. L. Collier jr, *Effective purchasing power in a quantity constrained economy: an estimate for the German Democratic Republic*, *The Review of Economics and Statistics*, vol LXVIII, nr. 1, februari 1986.

5. *Pravda*, 9 juni 1989.

machtigen en het onderhandelen met de eigenaars daarvan. Dit is tijdverspilling en bovendien een bron van ergernis. De verhoogde tekorten en het zwaardere dagelijkse leven hebben de arbeidsproductiviteit zonder twijfel verlaagd (en zijn bovendien een van de oorzaken van de stakingen die onlangs hebben plaats gevonden).

De andere mogelijke oorzaak van de recessie vormen de slecht doordachte pogingen de economie te hervormen. Ondernemingen meer autonomie geven in een monopoliesituatie met acute tekorten leidt niet tot een grotere bevrediging van de consumenten. Het leidt tot inflatie en verkleining van de produktie. Waarom zouden ondernemingen de moeite nemen om meer te produceren als het gemakkelijker is om minder te produceren en het noodzakelijke inkomen te verwerven door de prijs te laten stijgen, wat de klanten wel moeten accepteren omdat ze geen alternatief hebben? Zoals een woordvoerder van het onlangs opgerichte Verenigd Front van Russische Hoofd- en Handarbeiders terecht heeft opgemerkt, werken de ondernemingen tijdens de hervormingen volgens het principe 'beter minder maar duurder'⁶. De noodzaak voor macro-economisch evenwicht als conditie voor succesrijke economische hervormingen is bekend⁷, maar is niet in acht genomen in de Sovjetunie toen in 1987 het hervormingspakket werd aangekondigd.

Het is onmogelijk met de huidige beschikbare kennis de schuld tussen deze twee oorzaken te verdelen.

Impopulaire maatregelen

Hoe zal de situatie zich naar alle waarschijnlijkheid ontwikkelen? Nu al voorspellen enige economen een grote depressie, die te vergelijken is met die in Polen van 1979-1982⁸. Het is duidelijk dat als de economische politiek het land blijft destabiliseren, deze mogelijkheid niet mag worden uitgesloten. Ik ben echter geneigd te denken dat dit zeer sombere scenario een terugkoppeling via het politieke systeem over het hoofd ziet. De leiders hebben al een pakket bezuinigingen aangenomen in maart van dit jaar dat aantoonde dat zij in ieder geval de noodzaak inzien van het verlagen van het begrotingstekort (geschat op 13% van het bnp in het begin van 1989)⁹. Verdere drastische bezuinigingen zijn te verwachten in het plan en de begroting voor volgend jaar. In zijn oproep op de televisie aan de natie op 9 september waarschuwde president Gorbatsjov het publiek dat de overheid een drastisch programma had voorbereid en zou presenteren op het aanstaande Congres van Volksafge-

vaardigden om de financiële onevenwichtigheden te lijf te gaan¹⁰. Hij maakte duidelijk dat deze maatregelen niet erg populair zullen zijn. Vooral vier maatregelen zullen zeer waarschijnlijk problemen veroorzaken. Ten eerste zijn de autoriteiten van plan een lening uit te geven tegen 5%, via de werkplek¹¹. Daar de inflatie op het moment tweemaal dit percentage bedraagt, komt dit neer op een reële rentevoet van -5% per jaar en zal dus nauwelijks aantrekkelijk zijn. Als bovendien het intekenen op deze lening in de praktijk verplicht zal blijken te zijn, komt dit neer op een significante daling van het loon. Ten tweede kunnen de drastische verminderingen in het geplande investeringsniveau voor volgend jaar in combinatie met de vermindering van de strijdkrachten leiden tot een werkloosheidsprobleem voor sommige groepen en in sommige gebieden. In Midden-Azië bestaat het probleem van jeugdwerkloosheid reeds en de radicale herstructurering van de economie zal dit probleem alleen maar verergeren. Dit zal waarschijnlijk de nu al alarmerende situatie omtrent de misdaad nog verslechteren. Ten derde is inmiddels een maatregel van kracht die bedoeld is het gevaar van een loon-prijsspiraal te voorkomen. In de eerste helft van 1989 bedroegen de loonsverhogingen op jaarbasis 10% en de prijsverhogingen op jaarbasis ook circa 10%. Vanaf begin oktober zijn er sterk negatieve prikkels (zeer hoge belastingen) op ondernemingen die loonsverhogingen uitbetalen van meer dan 3%. Grote populariteit onder werknemers kan deze maatregel niet verwachten. Ten vierde kan ook het nieuwe partiële stakingsverbod ontevredenheid veroorzaken.

De huidige periode is een periode van een wankel evenwicht tussen een overheid, wier economische politiek tot nu toe gefaald heeft de beoogde resultaten te bereiken, en een bevolking die steeds meer politiek actief en ontevreden wordt. Het overheidsbeleid van acceleratie van de groei heeft gefaald. Het overheidsbeleid van economische hervormingen heeft tot nu toe de levensstandaard van de Russische arbeiders niet weten te verhogen. De huidige overheidsplannen voor een drastisch herstructureringsbeleid (om het aandeel van de consumptie in het nationaal inkomen te vergroten, de aandelen van investeringen en militaire uitgaven te verkleinen en om het begrotingstekort te verkleinen) zullen impopulaire aspecten hebben (zie boven). Een van de meest in het oog lopende resultaten van het falen van viereenhalf jaar perestrojka om de levensstandaard van de Russische arbeiders te verhogen, gecombineerd met de mogelijkheden stakingen te organiseren en onafhankelijke organisaties op te richten, is wel

het opwekken van een Russische arbeidersbeweging die tegen de economische hervormingen is gekant. Dit heeft nu al geleid tot voorstellen die de mogelijkheden voor de activiteiten van coöperaties (die pas vorig jaar zijn gelegaliseerd) willen beperken en het zou bovendien nog verdere ernstige consequenties kunnen hebben. Aan de andere kant kan het herstructureringsprogramma, dat het aandeel van het nationaal inkomen dat besteed wordt aan consumptie in belangrijke mate moet verhogen en het begrotingstekort moet terugbrengen tot 60 miljard roebel in 1990 (ongeveer 6,5% van het bnp), leiden tot een stabilisering van de situatie. De beperkingen in investeringen en militaire uitgaven zijn analoog aan de omvorming van een oorlogseconomie in een vredeseconomie en kunnen, nadat de onvermijdelijke kinderziektes doortaan zijn, enorme voordelen opleveren voor de bevolking. Een vermindering van het begrotingstekort in twee jaar met 50% in roebels, ofwel van 13% van het bnp tot 6,5% is echter een zeer veel sneller aanpassingsprogramma dan welke Nederlandse regering van de jaren tachtig dan ook heeft pogen te realiseren. Het zal interessant zijn te observeren of het beter is de pijn te spreiden over veel jaren, zoals hier gedaan is, of dit snel te klaren, zoals de Sovjet-overheid tracht te doen.

M.J. Ellman

De auteur is verbonden aan de Faculteit der Economische Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

6. *Sovietskaia Rossija* 13 september 1989, blz. 2.

7. M. Ellman, *Socialist planning*, tweede editie, Cambridge, 1989, blz. 78.

8. Zie ook het artikel van A. Aslund in *The Washington Post*, 15 augustus 1989.

9. Voor een gedeeltelijke tekst van de maatregel zie *Izvestija TSKA KPSS*, 1989, nr. 5.

10. *Pravda*, 10 september 1989.

11. *Izvestija*, 5 september 1989.